

O m r i d s

af

S j æ l e l æ r e n

til Brug ved

Skoleærerseminarier, Lærerindekurser,
Folkehøiskoler m. m.

af

Dr. C. F. B Horn,
Præst.

Andet omarbejdede Oplag.

Christiania 1882.

J. Chr. Abelsted's Forlag.

Titelblad ↑

**Trykt hos H. Tangen, Abelsted's
Efterf.**

Side 2.↑

Forord til Første Oplag.

Som Lærer i Sjælelære ved Asker Seminarium, har jeg følt Savnet af en kortfattet Oversigt over Sjælelæren, som kunde gives Seminaristerne i Hænde, hvorved dels undgikkes det Tidsspildende i den idelige Dikteren, del opnaaes den Fordel, at Seminaristerne fik en saadan Oversigt i en mere anskuelig Form; thi det trykte Ord har heri unegtelig Fortrinnet for det skrevne. Desuden vil det altid blive vanskeligt at bringe

Eleverne til at skrive nøiagtigt og korrekt efter Diktat. Af Forarbejder har jeg benyttet de sædvanlige, saasom Dickmans og Bellers, ligesaa et Manuskript efter Knud Gisleens Diktat. Overalt har jeg knyttet Vink angaaende Opdragelseslæren eller det sædelige Liv forøvrigt til de enkelte Paragrafer, hvor Anvendelsen var nærliggende og tillige kunde bidrage til, at Paragrafen blev bedre forstaaet.

Side 3. ↑

Forord til Andet Oplag.

Uagtet dette lille Skrift er bleven saavidt vel optaget, at et nyt Oplag tiltrænges, har jeg dog fundet det fornødent at foretage faa væsentlige Forandringer med samme, at det nu fremtræder i en væsentligt ny Skikkelse. Sagen er den, at Bogen i dens ældre Form mere maatte betragtes i Lighed med andre populære Skrifter over dette Emne, nemlig væsentlig som en Inventarieliste over, hvad der tilfældigvis kunde forefindes i vor Sjæl, og en tarvelig Beskrivelse af hvert Enkelt, medens man fik liden Rde paa Sjælens hele Anlæg og Bestemmelse. Senere Studier over Gjenstanden og en med Alderen

opnaaet større Erfaring have, tør jeg haabe, klaret dette Hovedpunkt ganske anderledes for mig, saa at jeg tror nu at kunne levere et forsaavidt mere tilfredsstillende Arbeide, som det forhaabentlig vil vise sig at besidde langt større Enhed og indre Sammenhæng. Bogen har jeg tænkt mig benyttet saaledes, at den ikke netop læses udenad, men at den under Gjennemgaaelsen i Undervisningstimen lægges til Grund for en katechetisk Samtale mellem Elever og Lærer, hvilken sidste, hvis han har akademisk Uddannelse, maatte kunne være istand til at supplere det i hver Paragraf kort Antydede med oplysende Exempler og Forklaringer. Det bemærkes, hvis det ikke bliver anseet som en Selvfølge, at Læreren vistnok bør have gennemstuderet Bogen selv, før han gennemgaar dens enkelte Dele med sine Elever.

Et varmt anbefalende Forord til Første Udgave af daværende Bestyrer af Asker Seminarium, Pastor Døderlein, tror jeg af let forstaaelige Grunde af burde udelade i dette Oplag, da Bogen fremtræder i saa forandret Skikkelse.

Side 4. ↑

Indledning.

A. Forberedende Bemærkninger.

§ 1. For at erholde Kundskab om Menneskets Sjæl maa vi dels bruge for Erfaring, dels maa vi undersøge, hvad der meddeles os i den hellige Skrift.

Anm. **Vor Erfaring vil ikke være tilstrækkelig. Mget, ja deriblandt noget af det Vigtigste, ligger udenfor al Erfaring og erkjendes kun derved, at Gud har aabenbaret det for os. Saaledes maa vi ty til Bibelen for at faa vide om Sjælens Oprindelse, om dens Tilstand efter Døden m. m.**

§ 2. Man opfatter undertiden Mennesket saaledes, at man tænker sig det bestaaende af 2 Dele, Sjæl og Legeme. Dette er ikke rigtigt og stemmer hverken med Erfaringen eller med Skriften. Heller ikke er det rigtigt at sige, at Mennesket bestaar af 3 Dele, Sjæl, Aand og Legeme. Skriften kalder Mennesket uden videre „en Sjæl“. Der tales f. Ex. om saa og saamange „Sjæle“, hvorved menes saa og saamange Mennesker. Mennesket er altsaa en Sjæl. Men vi kunne sige, at denne Sjæl har et Legeme, ligesaa at det har Aand. Det er ikke noget Legeme og er ikke nogen Aand.

Anm. **Om Forholdet mellem Sjæl, Aand og Legeme skal nærmere handles i det Følgende.**

§ 3. Denne „Sjælelære“
Omhandler kun den menneskelige Sjæl.
Der gives ogsaa andre Sjæle, saaledes

Side 5. ↑

Dyresjælene. Vi kunne ikke synderligt indlade os paa at forklare, hvad disse Sjæle ere hvorvidt de kunne naa i Udvikling m. m.. Et Eller Andet vil dog i det Følgende blive meddelt for derved bedre at belyse Menneskesjælen.

Jeg vil dog gjøre et Par Bemærkninger om Dyresjælen i Almindelighed.

Det er ikke rigtig, naar det siges om Mennesket, at det „bestaar af Sjæl og Legeme“; thi Mennesket er jo en levende Sjæl. Derimod kan det med større Ret netop siges om Dyret, at Sjælen er Livssammenhængen mellem Legemets Dele. Sagen er nemlig den, at Dyret er en S sammensætning, en Forbindelse, der opløftes i Døden. Naar Dyret dør, saa er det forbi. Det eksisterer ikke længere, ligesom f. Ex. en Kniv, et Hus ikke længere eksisterer, naar de ere opløste i sine enkelte Bestanddele. Mennesket er derimod en Sjæl, der nok til Nød kan bestaa uden Legeme, selv om det altid føler dette som en Mangel, hvorfor Apostelen kalder en saadan Berøvelse „Nøgenhed“ (2 Cor. 5, 1 ff.). Det vil helst have sit Legeme igjen.

§ 4. Hvad endelig Englene angaar, saa ere disse vistnok Sjæle, ligesom vi. Sandsynligvis staa disse

forsaavidt paa et høiere Trin end Menneskene, som de synes ganske at kunne være foruden Legemer, medens vi Mennesker vanskeligt kunne undvære disse. Dette gjælder dog kun de gode Engle. De onde Engle, som ogsaa kaldes de faldne, se ud til at have faaet den Straf at lide en forfærdelig Hunger efter at faa et Legeme at bo i. Saaledes tales der i Skriften meget ofte om Djævlbesættelser, hvor disse ulyksalige Aander indlogere sig i Mennekters Legemer, ja endog i Dyrelegemer. (Mark. 5, 1 ff.).

§ 5. Sjælelæren vil fornemmelig kun omhandle Sjælens Beskaffenhed, saadan som denne er efter Skaberens Bestemmelse uden Hensyn til de ved Syndefaldet

Side 6. ↑

indtraadte Forstyrrelser. Forsaavidt nogle Bemærkninger ogsaa om dette Forhold ville fremkomme i det Følgende, da ere disse mere skeede i den Hensigt derved at kaste et større Lys over Sjælens egen medfødte eller medskabte Natur. Hvad Sjælen har maattet lide ved Syndefaldet og hvorledes denne Skade er gjenoprettet, ligesom hvilken Tilstand, der forestaar Sjælen efter Døden, hører væsentlig hjemme i Religionslæren.

B. Hvad Sjælen er.

§ 6. Sjælen er et levende Væsen i Guds Billede og bestemt til at lade dette Billede komme til sin Ret i Følelser og Tanker, Ord og Gjerninger.

§ 7. Sjælen tilhører to Verdener, en lavere i Tid og Rum, og en høiere, der er hævet over Tid og Rum. Den fører saaledes en dobbelt Tilværelse, som den er bestemt til at forene derved, at Guds billedet mere og mere kommer til sin Ret. Sjælens Forbindelse med de i Tiden og Rummet værende sandselige Gjenstande sinder Sted ved Legemet. Dens Forbindelse med den høiere, evige, aandelige Verden sker ved Aanden.

§ 8. Et Billede, hvad enten vi tænke paa et ydre, f. Ex et Maleri, eller vi tænke paa et indre, f. Ex. en Forestilling, en Erindring, et levende indre Syn, erbaade af sandselig og aandelig Natur. Gud er vistnok en Aand, men han kan dog ved en uendelig Række, en Sammenhæng af Billeder, Lignelser, jordiske Foreteelser, menneskelige Ord og Gjerninger blive bedre og bedre forstaaet. Mennesket som skabt i Guds Billede skal da afbilde Gud.

§ 9. Mennesket tilhører baade Himmel og Jord, og dets Bestemmelse er at forene disse. Denne Opgave løses ikke fuldkommen her i Verden. Der skal skabes en

ny Himmel og en ny Jord, og vore Legemer skulle opstaa.

§ 10. Hvorledes Forbindelsen mellem de to Verdener virkeliggjøres i og af den menneskelige Sjæl, eftersom den lader Guds billedet komme til sin Ret, vises i det Følgende i Sjælelæren.

§ 11. Christus er det sande Guds billede og det ideale Menneske (Hebr. 1, 3; Col. 1, 15; 2 Cor. 4, 4). Han er altsaa den, der paa den fuldkomneste Maade forener det Himmelske og det Jordiske eller sandseligt, legemligt aabenbarer Gud (Joh. 1, 14; Col. 2, 9), („Ordet blev Kjød og boede iblandt os“ ; „I ham boede al Guddommens Fylde legemligt“). Forskjellen mellem og Christus og os er ikke blot den, at han er uden Synd, medens vi ere syndige og derfor kun urent afspeile Gud; men ogsaa den, at han afbilder Gud fuldkommen alsidigt, medens enhver af os kun kan lade komme tilsyne enkelte Sider af Guds Væsen, en enkelt Straale eller lig sin særegne Natur, sit eiendommelige Anlæg eller Talent, sit Temperament, som han vistnok beholder i al Evighed endog da, naar al Synd er borte. Der gives jo ogsaa folkelige Eiendommeligheder, nedarvede Særegenheder hos Familier eller Slægter, som aldrig kunne udslettes.

§ 12. Det Himmelske og det Jordiske. Bestragt den synlige Himmel, et Billede paa Evigheden, paa den aandelige Himmel. Hvilken

uendelig Storhed! Hvor ophøiet, ren og gjennemsigtig er ikke denne blaa Hvælving! Men tillige hvor ensformig! Betragt saa Jorden. Hvilken Rigdom og Fylde! Al denne Mangfoldighed af levende og døde Væsener, af Farver og Toner, af Former og Bevægelser! Men hvor meget er ikke her smaat og

Side 8. ↑

trangt, urent og usselt! Mennesket som skabt i Gudsbillede skal herske over Alt, hvad der lever paa Jorden, hvilket betyder, at det skal føre Himmels Renhed og Klarhed ned paa Jorden.

Anm. Idalisme og Realisme.
Hist mest af det Himmelske, her mest af det Jordiske.

§ 13. Naar der i det Følgende gives endel Ordforklaringer, da er det tildels, fordi ikke altid Sprogbrugen er sikker. Saaledes bliver ikke altid Forskjellen mellem „Sjæl“ og „Aand“ iagttaget. I Bibelen selv bruges ofte disse Udtryk iflæng, som om der ingen Forskjel var mellem dem. (Saaledes Luk. 1, 46. 47), medens der paa andre Steder gjøres en Forskjel, (f. Ex. 1 Thes. 5, 23 ; 1 Cor. 15, 45). Sagen er den, at der vel er en Forskjel, men ingen bestemt Grændse, idet Sjælen vel ikke umiddelbart er Aand, men altid søger at blive Aand eller et aandeligt Væsen. I det Følgende vil det vise sig, at Sprogbrugen ofte er ustød. Saaledes

burde der gøres en Forskjel mellem Fornemmelse og Følelse, mellem Drift, Attra, Begjæring, Tilbøielighed, mellem Forstand og Fornuft, hvilket dog meget ofte, især af halvdannede eller udannede Mennesker slet ikke iagttages, hvorved da kan opstaa ikke liden Forvirring og Uklarhed. Jeg skal da forsøge at hævde den Betydning af flere af disse Udtryk, som jeg tror er den rette.

Side 9. ↑

Første Afsnit.

De uvilkaarlige Livsrørelser.

§ 1. I vor Sjæl opstaa der hvert Øieblik forskjellige Fornemmelser, stærke eller svage, behagelige eller ubehagelige, som ikke komme fra Sjælen selv alene, men tildels udenfra, enten fra Legemet, og de ere da af sandselig Natur, eller fra Aanden, og de ere da af høiere, aandig Beskaffenhed. Da de ikke komme fra vor Sjæl alene, men snarere maa kaldes Indtryk paa Sjælen, saa har vor Sjæl ikke Magt til at forhindre dem. De ere derfor uvilkaarlige. Vi skulle betragte dem noget nærmere.

A. De sanselige Livsrørelser.

§ 2. Vort Legems forskjellige Tilstand udøver sin Indflydelse paa Sjælen. Disse Indtryk af Legemet paa Sjælen kunn betragtes som et Krav, som Legemet har til Sjælen. Har Legemet ikke Næring nok, kræver det en saadan, og det vækker da Fornemmelse af Hunger eller Tørst hos Sjælen. Er Legemet afkræftet, vækker det Følelse af Træthed, Søvn. Har jeg stukket Fingeren i Ilden, saa opstaar en Smerte, som ligeledes er en Tale til Sjælen, at den skal vogte sig for Saadant; thi Legemet kan jo ikke være tjent med at brænde op. Disse Tilskyndelser kaldes Drifter.

Side 10. ↑

§ 3. Der opstaa saaledes en Mængde dels behagelige, dels ubehagelige Følelser, som ideligt vexle, eftersom det, der sker med Legemet, kan være fordelagtigt for det eller ikke. I Grunden kan det vel siges at være Sjælen selv, som taler til sig selv gjennem disse legemligeFornemmelser. Det er Sjælens lavere, sandselige Natur, som kræver at opretholdes, ernæres, beskyttes. Lyst og Ulyst.

§ 4. Disse Følelser af Lyst eller Ulyst, sandseligt Velvære eller Ildebefindende, faa stedse større Styrke

og Udholdenhed, eftersom Menneskets legemlige Natur udvikler sig.

§ 5. Forskjellen mellem Følelser og Drifter bliver da den, at naar en Drift tilfredsstilles af Sjælen, opstaar en behagelig Følelse, tilfredsstilles den ikke, saa opstaar der en ubehagelig Følelse, tilfredsstilles den ikke, saa opstaar der en ubehagelig. Hunger er en ubehagelig Følelse, men Mættelse behagelig. Ofte bruger man Ordet „Lyst“ eller „Ulyst“ om selve Driften, f. Ex. naar man siger: Jeg har lyst til at spise. Dette Udtryk maa være opkommet derved, at man tænker sig forud den Lyst, man vilde føle, hvis man ny begyndte at spise.

§ 6. Drift, Tilbøielighed, Lidenskab. Hos ethvert Menneske findes vistnok alle Drifter, men ikke alle i lige stærk Grad. Hvis en enkelt Drift er mere fremherskende hos en enkelt Person end hos en anden, pleier man at kalde den en Tilbøielighed. Saaledes siger man, at N. N. viser Tilbøielighed bliver saa stærk, at den ganske behersker Mennesket, kaldes den Lidenskab.

§ 7. Naar en Tilbøielighed bliver Lidenskab, viser det sig allertydeligst, at disse sandselige Livsrørelser høre Tiden og Rummet til og derfor ere af jordisk, timelig Natur. Lidenskaben ytrer sig som en stærk Begjærlighed

Side 11. ↑

efter et Gode af synlig og forgjængelig

Natur. Naar den behersker Sindet, giver man ikke Rum for Fornuftens Stemme, der siger, at deslige Goder jo med Tiden ville forsvinde, og Sjælen er da bleven en Slave af det Forgjængelige.

§ 8. Det kan ofte hænde, at en Lidenskab har et mere aandeligt Indhold, f. Ex. Ærgjerrighed. Men dette aandelige Indhold er da fordunklet af Sandselighed. Den Ærgjerrige søger ikke den sande, uforgjængelige Ære, der kun kan opnaaes ved at ville, hvad der er godt og ret (Rom. 2, 10), men han søger efter Menneskers Gunst og Ros, en høist forgjængelige og forfængelig Ære, som misundelige Medbeilere snart kunne fratage ham.

Anm. Lidenskaberne ere vistnok stærkest og voldsomst hos vilde Folkefærd, og Kulturen pleier at udøve en formildende Indflydelse paa dem. Men paa den anden Side bevirker Kulturen, at der udfindes flere og flere Pirringsmidler for Lidenskaberne. Fremdeles bevirker Kulturen, at Menneskene bo tættere sammen. Der bliver altsaa større Strid om de sandselige Goder. Kampen for Tilværelsen forøges derved, at der bliver Mindre og Mindre at dele mellem de Mange.

§ 9. Drifterne slumre i Sjælens Dyb og vækkes tillive især ved Sandsningen. Ser den Drikfældige Brændevin, vækkes hans Lidenskab; hører den Forfængelige om Andres Berømmelse, vaagner ogsaa hans Attraa. Driften næres ved at tilfredsstilles. Enhver ny

Tilfredsstillelse af en Drift kan betragtes, som naar man tilfærer Legemet Næringsmidler. Driften vil efterhaanden svækkes og maaske tilsidst ganske udryddes, ved at man fornægter den.

§ 10. En voldsom Undertrykkelse eller Udryddelse af disse sandselige Drifter kan dog ikke være rigtig, undtagen i ganske særegne Tilfælde (Matth. 5, 29 f.). Disse

Side 12. ↑

Drifter ere ganske naturlige af Skaberen frembragte Attraer, der ikke skulle udryddes, men tæmmes og beherskes. De udgøre nemlig Sjælelivets naturlige Stof og saaledes det Emne eller Raastof, hvoraf vort Sjæleliv bestaar, og som ved Aanden skal formes og dannes. Saaledes udgjør Ernæringsdriften det Stof, hvoraf al Samvirken mellem Mennesker i et arbejdsomt Kulturliv er dannet. Forplantelsesdriften er det Stof, hvoraf Ægteskabet er dannet m. m..

Anm. Munkevæsen og Pietisme bero paa en Ringeagt for disse naturlige sandselige Drifter. Ligesaa lidt som en Snedker kan gjøre et Bord af bare Luft, ligesaa lidt kan der frembringes et naturligt, varmt og fyldigt Sjæleliv af bare Aand. (Se Indledningen § 12).

§ 11. Hvilken Forskjel er der mellem Fornemmelse og Følelse? Smerte er f. Ex en Fornemmelse,

medens Sorg er en Følelse. Hvordan er Følelseslivet hos Børn og hos Voxne, hos Mænd og hos Kvinder?

B. De aandelige Livsrørelser.

§ 12. Sjælen modtager ogsaa en Mængde Indtryk fra den aandelige Verden d. v. s. den usandselige, som er hævet over Rum og Tid. Disse Livsrørelser kunne ligesom de sandelige være ganske uvilkaarlige, ja ofte endog ubevidste. Herpaa beror f. Ex. Sakramenternes Kraft. Man tænke saaledes paa Barnedaaben. Arvesynden er ligeledes et Vidnesbyrd om, at Sjælen er udsat for saadanne Paavirkninger.

§ 13. Disse Paavirkninger kunne enten komme fra Gud eller fra andre Sjæle eller Aander.

§ 14. Umiddelbare Indtryk af Guds Aand paa Mennesket ligge til Grund for enhver religiøs Dragelse og er tillige Kilden til enhver høiere Følelse,

Side 13. ↑

saasom Følelsen for Ret og Sandhed, for Skjønhed, for det Gode og Ædle.

Anm. Disse Følelser kunne umuligt forklares af Menneskets sandelige, materielle Natur. F. Ex. Æresfølelsen. Hvorledes vil man forstaa, at jeg, som bor i Norge, kan føle mig vel eller ilde tilmode, eftersom jeg ved mig

æret eller ringeagtet af Personer, der bo i Amerika, med hvem jeg ikke staar i den ringeste legemlige Berøring?

§ 15. Forbindelsen med Aandeverdenen kan enten foregaa gjennem det sandselige Sjæleliv. Dens aandelige Karakter bliver da ikke saa let at paavise. Den er da overhovedet mere en naturlig og hverdagslig Sag. Saaledes f. Ex. naar Retsfølelsen eller Sandhedsfølelsen er vaagen og bliver anvendt paa juridiske eller videnskabelige Tilfælde. Eller Forbindelsen kan foregaa ganske umiddelbart saaledes, at det sandselige Sjæleliv er undertrykt eller tilsidesat.

§ 16. I sidste Tilfælde bliver Livsrørelsen en overnaturlig. Herhen hører den religiøse Ekstase, den profetiske Indgivelse (Inspiration), Talen med Tunger, Forudskuen af tilkommende Ting, aandelige Syner og Henrykkelser, hvorom Skriften har saamange Vidnesbyrd. (Ap. Gjern. 2, 2ff.; 2 Cor, 12, 1 ff). Helst foregaa deslige aandelige Rørelser, naar Legemets Virksomhed er tilbagetrængt f. Ex. naar man sover og drømmer, naar man er bedøvet eller har store Nerveidelser og Svækkelser, er i magnetisk Tilstand m. m..

§ 17. Da Aanden er hævet over Tid og Rum, er der intet Under i, at Personer, der befinde sig i saadan Henrykkelse, kunne træde i Forbindelse med fjerntboende Personer, med afdøde Sjæle, se fjerne Gjenstande o. L., om

man just ikke derfor behøver at fæste ubetinget Lid til alle de Rygter, som herom kunne være i Omløb.

Side 14. ↑

Anm. Flere af disse Historiers Paalidelighed er dog hævet over al Tvivl, f. Ex. Noget af hvad der berettes om Svedenborg.

§ 18. Hvor denne Forbindelse fremkaldes ved kunstige Midler, bliver den unaturlig og farlig. Spiritisme, religiøs Trolddom. Al Trolddom er at friste Gud, d. e. at nedværdige ham ved at gjøre ham til en Tjener for jordiske Øiemed, istedetfor at Gud jo dog er Herre.

C. Vane.

§ 19. Hvis vi vilde tage en upaaklædt Vildmand fra det indre Australien og paanøde ham alle den europæiske Kulturs Skikke, saa vilde han føle alle disse Skikke som et utaaleligt Baand. At bære Klæder paa Kroppen, at bruge Kniv og Gaffel m. m. kunde en saadan en Tidlang slet ikke holde ud. Først lidt efter lidt var han istand til at taale det. Denne Evne til at dæmpe og formilde alle Indtryk kaldes Vane. Denne Evne er uvilkaarlig og den Virksomhed, som Sjælen her udfolder, foregaar ofte ganske uden, at

Personen selv ved om det. Om En bosætter sig ved en Fos, vil han efter nogle Dages Forløb neppe engang høre Fossens Larm.

§ 20. Nærmere beseet beror Vanen derpaa, at de i Begyndelsen stærke Følelser forkortes og formindskes, saa at de tilsidst næsten ganske forsvinde og kun, ved at der anvendes stor Opmærksomhed, atter kunne gjenopfriskes. I Vanen udfolder Sjælen en ganske mærkelig Kraft. Den er paa en Maade et Slags Verdenserobring. Istedetfor at Sjælen tidligere blev behersket af alskens Følelser og Drifter, kan den nu gjøre sig til Herre over dem. Paa den anden Side blive Indtrykkene ved Vanen optagne og befæstede i Sjælen og udøve derved et Slags Herredømme over denne.

§ 21. Idet disse Følelser saaledes forkortes og svæk-

Side 15. ↑

kes, komme de til at optage meget lidet Rum i Sjælen og kunne saaledes give Plads for andre Følelser, der paa samme Tid kunne rummes i Sjælen. Hvis nu disse Følelser ligeledes forkortes, kunne atter andre Følelser optages, indtil Sjælen bliver opfyldt med en Uendelighed af Følelser, der hurtigt komme og forsvinde, med Indtryk og Forestillinger, indre Sjælebilleder, der følge paa hverandre med umaadelig Hurtighed. Paa den Maade kan Sjælen ved Vanens Magt

paa et Kvarter føle og tænke, hvad den ellers vilde bruge Uger eller Maaneder til. Saaledes er Multiplikation forkortet Addition. Den, der har Færdighed i at læse, skrive, strikke, spille Violin m. m., udretter paa en kort Tid, hvad en Anden kunde behøve saare lang Tid til at udføre.

§ 22. Øvelse, Færdighed. Meget ofte kan man med Flid og Arbeide opnaa en Vane og da kaldes dette Øvelse. Færdighed er det Herredømme, som Sjælen tilsidst opnaar ved fortsat Øvelse.

§ 23. Da en Mængde Følelser i forkortet og formindsket Form paa samme Tid kunne opfylde Sindet, ville disse gjerne glide over i hverandre. Saaledes opstaa blandede Følelser. Naar en enkelt af disse beholder Overvægten, da indtræder der en Stemning. En Stemning er en ved Vnens Magt tilbagetrængt Følelsesblanding, som Sjælen ikke er sig fuldt bevidst, eftersom den er trængt tilbage i Sjælens Dyb, men som dog mærkes og udøver sin skjulte, halvt bevidste Indflydelse paa, hvad Sjælen med Bevidsthed tænker eller foretager sig.

Anm. 1. Er man ikke i den rette Stemning til at gjøre det eller det, vil det ikke rigtig gaa, med mindre man har stor Villiekraft til at beherske sine Følelser. En ugunstig Stemning gjør, at man ikke er oplagt til det, man har fore. Ved alle vigtigere Foretagender gjælder det at vække gunstige Stemninger. Saaledes vækkes den

andægtige Stemning i Kirken ved Orgel-

Side 16. ↑

præludier. Tapperheden under et Slag kan ligeledes fremkaldes ved at Soldaterne sættes i den rette krigeriske Stemning, hvilket sker ved oplivende Musik, Trompetstød, opmuntrende Tilraab m. m..

Anm. 2. Et lyrisk Digt maa være gennemtrængt af Stemning d. v. s. af en halvbevidst Strøm af beslægtede Følelser, som giver Digtet Fylde og Varme. Ellers bliver Digtet et kjedsommeligt, tørt Rimeri. Noget Lignende gjælder Romaner, Reisebeskrivelser, Landskabsbilleder m. m..

§ 23. Vane opnaaes ved idelige Gjentagelser, forsatte Øvelser. Disse Gjentagelser blive da tilsidst en Lov for Sjælen selv. Sjælen kan da blive behersket af sine Vaner. Tiden gaar da som et optrukket Uhr. Især er dette at spore hos gamle Folk.

Anm. **Hvad er Vanekristendom? Hvorledes opstaa Uvaner?**

§ 24. Ved Vanen optager Sjælen efterhaanden den hele Natur med alle dens Love i sig. Derfor siger man: „Vanen er en anden Natur“. Men disse Love ere endnu ubevidste og uvilkaarlige. I det Følgende skal vises, hvorledes de blive os bevidste.

Andet Afsnit.

Erkjendelseslivet.

§ 1. Naar jeg betragter en saadan Sandhed, som den, at enhver Virkning har en Aarsag, at det Hele er saa stort som alle Dele tilsammen, at en ret Linie er den korteste mellem 2 Punkter, saa indser jeg tillige, at deslige Sandheder ere Love, der ikke kunne være anderledes, der altsaa maa gjælde overalt baade i Himmelsen og paa Jorden, saaledes at Gud, alle Mennesker og alle Engle maa være enige i disse Love. Vi kunne ikke tænke os, at Gud eller noget andet Væsen ved at lægge 2 til 5 kunde faa noget andet Tal frem end 7. Det samme maa kunne an-

Side 17. ↑

vendes paa en Mængde andre Sandheder. Eiendomsretten beror saaledes paa en Lov, som ethvert fornuftigt Væsen maa erkjende. Enhver føler det som en Lov for sig, at han skal tale Sandhed og ikke lyve. Der gives ogsaa Naturlove, som vi maa tænke os tilhørende den synlige Skabning f. Ex. Tyngdeloven, de organiske Væseners Udviklingslove. Fremdeles tvivle vi ikke paa, at der gives Skjønhedslove, som

Enhver vil erkjende, naaqr han først kommer til den rette Aandsudvikling. Enhver maa henrykkes og komme i en behagelig Stemning ved Synet af en frisk stor Skov med Fuglesang og Solglimt mellem Genene. Enhver maa blive opløftet ved Betragtningen af den stjernebestrøede Himmel.

§ 2. I Erkjendelsen af disse Love forenes først det Sandselige med det Aandelige. Lovene tilhøre den sandselige Verden, forsaavidtsom de gjøre sig gjældende i de sandselige Gjenstande i Rummet og Tiden. Men de tilhøre tillige den aandelige Verden, forsaavidtsom deres Ophav eller Kilde maa være evig, hævet over Timeligheden, da Lovene jo selv ere evige. Enhver tænkende Sjæl er paa en Maade Ophav til disse Love eller Medvider i dem. Dette kaldes Bevidsthed.

Anm. Da Lovene ere fælles, ville alle Sjæle, eftersom de komme til fuld Bevidsthed, forenes i et sandselig-aandeligt Samfund. Dette kaldes Almenaand. Dette Samfund forener, medens Lidenskaberne adskille og volde Splid.

§ 3. Erkjendelsen kan dels gjælde de Love, som ligefrem ere raadende i den sandselige Verden. Dels kan den gjælde de Love, hvorefter Sjælen bestemmer eller fatter sig selv eller hvorefter dens Forhold til andre Sjæle eller Aander bestemmes, forsaavidt disse Love kunne opfattes sandseligt.

Saaledes opstaa da forskjellige Erkjendelsesevner, som vi skulle særskilt behandle.

Side 18. ↑

A. Forstand.

§ 4. Forstanden tæller og beregner, sysler med Rums- og Talsrørelser, finder Forskjeller og Ligheder mellem Tingene, opdager Aarsager og Virkninger, opløser det Hele i sine Bestanddele o. s. v. — Altsammen for at komme de Love, som raader i den ydre Verden.

§ 5. Anskuelse. Dersom jeg — istedetfor uroligt og tankeløst at lade mit Blik eller mine andre Sandser fare omkring fra den ene Gjenstand til den anden — fæster min Opmærksomhed for en længere Tid paa en enkelt Ting, iagttager den nøie, lægger Mærke til alle dens enkelte Dele og Egenskaber, sammenligner den med andre Ting, saa vil jeg paa denne Maade lære Tingen at kjende. Dette kaldes at anskue Tingen. Anskuelse er saaledes Forbindelse af Tænkning og Sandsning.

Anm. Vi se altsaa det, at Anskuelse er forskjellig fra Sandsning. Til Anskuelse hører Opmærksomhed og Eftertanke, hvilke ei behøves, naar man blot skal sandse Noget. Lad os tænke os to Mennesker betragte et Landkaart. Begge have lige

gode Øine og sandse altsaa fuldkommen det Samme. Men den ene forbinder ingen Tanke eller Mening dermed. Han ser kun nogle røde og gule Streger og Punkter hist og her, og Landkaartet ser for ham omtrent ud som et Stykke broget Papir, saadant som man bruger til Bind paa Bøger. Den Anden kan derimod opfatte, hvad alle Linier og Punkter betyde, saasom Grændser, Floder, Byer. Saaledes ogsaa naar en Kyndig og en Ukyndig paa samme Tid betragte en Maskine med mange Hjul. Det samme gjælder, hvad vi høre. Naar der tales et fremmed Sprog, som vi ikke forstaa, da kunne vi vel høre hvert Ord, men dermed bliver det. Vi anskue Intet af det, som bliver sagt.

§ 6. Det første Trin i Erkjendelsen er Anskuelse. Naar det spæde Barn en Stund har ladet Blikket fare rundt omkring, begynder det at udvælge for sig en enkelt Ting, som det stirrer længere Tid paa. Uformærkt gaar

Side 19. ↑

Det saaledes efterhaanden over fra Sandsning til Anskuelse. En dybere og klarere Anskuelse om mange Ting opnaar dog Barnet først ved Ældres Veiledning. Al Undervisning bør begynde med Anskuelse. Den første Ytring af Anskuelsesdriften hos Børn er Forundring, hvorved igjen vækkes Spørgelyst.

Anm. 1. Naar man i ældre Tider ofte begyndte Undervisningen med Lærdom uden sandselig Anskuelse, saa var dette et stort Misgreb, og

Undervisningen blev let Pugværk. Erkjendelsen begynder nemlig ikke med Tænkning alene, men med Tænkning og Sandsning i Forening. Efterhvert som Barnet bliver ældre, vil det i Undervisningen lettere kunne undvære Sandsningen. Vi se derfor, at Skilderier og Billedbøger ikke ere saa tiltrækkende for ældre Børn, som for ganske smaa. Herren selv har paa en vis Maade anvendt en lignende Methode i sin Undervisning, naar han saaledes indklædede sine Lærdomme i sandselige Billeder, Parablerne. Se herom Joh. 16, 25.

Anm. 2. Paa Skolerne giver man undertiden de ganske smaa Børn visse særegne Timer, der især blive anvendte til Anskuelse. Denne Undervisning kaldes Anskuelssøvelse, og man henvender da Børnenes Opmærksomhed udelukkende paa en bestemt enkelt Gjenstand. Men overhovedet maa al Undervisning begynde med Anskuelse, og saavidt muligt bør man ved et sandseligt Middel lede Barnets Tanker paa Spor.

§ 7. Under Anskuelsen kan man 1) dels lægge Mærke til Gjenstandens Forskjellige Dele, hvoraf den er sammensat, for Ex. naar man skal anskue et Vindu, eller et Bord; dels kan man lægge Mærke til Gjenstandens forskjellige Egenskaber, f. Ex. naar man skal anskue Ilden, Vandet. Ofte kan begge disse Fremgangsmaader forenes. Ved at lægge Mærke til Tingens Dele eller Egenskaber vil man 2) faa klar Bevidsthed om Tingens Brug

eller Bestemmelse, og man vil saaledes se dens Forhold til andre Ting, opfatte den i dens Helhed.

**Anm. Al Anskuelse bestaar
altsaa først i en Oplosning af Tin-**

Side 20. ↑

gen i dens Dele eller Egenskaber, dernæst i en Sammensætning af de nævnte Dele eller Egenskaber til et Helt. Dette gjælder al Undervisning, for Ex. Læsning. Ordene maa opløses i enkelte Bogstaver, som Barnet lærer og siden sammensætter. Ligesaa Skrivning. I Regning maa den ene Regningsart gennemgaaes efter den anden. Historien, Geographien opløses i enkelte smaa Afsnit, som atter tilslut forbindes til et Helt. I Musik maa de enkelte Toner og deres Betegnelse gennemgaaes. Siden læres smaa Melodier og Harmonier. Man ser heraf, hvor nødvendigt det er at give Børn Tid til at samle sig og fordøje det Lærte, at dele Stoffet for dem, saa at man ikke i sin Iver søger at proppe Lærdommen ind i dem paa engang, men stiller Alting Greit og klart ud fra hinanden.

§ 8. Ordet „Anskuelse“ bruges ofte i en Betydning, som synes noget forskjellig fra den her udviklede. man siger for Ex. N. N. nærer en besynderlig Anskuelse om Ægteskab. Det synes som Ordet her bruges ensbetydende med „Tanke,“ „Mening,“

altsaa ikke om den Forbindelse af Tænkning og Sandsning, som her er fremsat. Vi maa nu hertil bemærke, at Sprogbrugen ikke altid er at stole paa, og at mange Mennesker udtrykke sig mindre nøiagtigt som Følge af Mangel paa klar Indsigt i Sjælens Beskaffenhed.

§ 9. Forestilling. Efterhvert som jeg anskuer en Ting, dannes der et indre Billede af Tingen. Det Billede, som dannes inde i Sjælen ved at anskue en ydre Genstand, kaldes Forestilling. Naar jeg f. Ex. har betragtet et Hus med en vis Opmærksomhed, indprentet mig dets Størrelse, Farve, Vinduernes Antal o. s. v. saa har jeg i mit Indre Billede af Huset, som jeg bærer hos mig, om jeg end ikke længere sandser Huset.

Anm. 1. Forestilling er altsaa en Virkning af Anskuelse. Den er ligesom Facitten paa Regnestykket. Gjenstanden er nu paa

Side 21. ↑

en maade bleven min Sjæls Eiendom, som jeg har hos mig, hvor jeg staar og gaar.

Anm. 2. Forestillingen er et indre Billede, altsaa ikke noget ydre, sanseligt Billede. Et Skilderi paa et Stykke Papir er saaledes ikke nogen Forestilling. Jeg kan prøve, om jeg har faaet en Forestilling om Tingen, om jeg med andre Ord har anskuet Tingen vel, derved, at jeg lukker Øinene igjen og da undersøger, om jeg er isatnd til at gjenkalde Billedet i min Sjæl; eller om

jeg senere kan gjentage en Melodi eller en Tale, jeg har hørt.

§ 10. Dersom det var saa, at det indre Billede efterhaanden sporløst forsvandt, saa havde jeg ikke stor Nytte af Anskuelsen. Men Erfaringen viser, at Sjælen har Evne til at bevare Billedet eller Forestillingen i længere Tid. Denne Evne kaldes Hukommelse.

Anm. 1. Hukommelsen kan være stærkere hos Nogle end hos Andre. Den styrkes nu meget ved Øvelse. (Se om Vanen). Et Middel, hvorved Hukommelsen styrkes, paa samme Tid som Billedet opfriskes, er Examination eller Overhøring. Et lignende Middel er Repetition eller Gjentakelse af det Lærte efter en Tids Melletrum.

Anm. 2. Naar jeg anskuer, kan jeg kun beskæftige mig med en enkelt Ting ad Gangen. Men det er nu klart, at jeg ved Hukommelsens Hjælp kan bevare i mit Indre paa samme Tid mange Tusinde Forestillinger om forskellige Ting, som jeg i Tidens Løb, den ene efter den anden har modtaget.

Anm. 3. Hvilken Forskjel er der mellem Hukommelse og Erindring?

§ 11. Indbildningskraft. Det Billede, jeg bærer i min Sjæl af en Gjenstand, er fordetmeste langt mattere og svagere end Gjenstanden selv. Men undertiden kan det hælde, at en Ting har gjort et saa levende Indtryk paa mig, at jeg en Tid efter er istand til at

gjenkalde den for mig med stor Livagtighed og Friskhed, næsten som om jeg saa den lyslevende for mig. Denne Evne kaldes Indbildningskraft. Nogle Mennesker, især Kunstnere

Side 22. ↑

eller Folk af et vist livligt og heftigt Sind, have stærkere Indbildningskraft end hos andre. Nogle drive det endog saavidt, at de indbilde sig fuldt og fast at se det for sig, som kun er deres egen Sjæls indre Forestilinger. Det er Tilfælde med Rasende eller Febersyge. Denne Evne har stor Betydning for Undervisningen; ellers vilde den let blive tør og kjedelig. Hvis en Lærer i Historie f. Ex. bare fordrede, at Børnene skulde læsse paa Hukommelsen alskens Aarstal og Navne uden at give dem livlige Skildringer af Tildragelserne, saa vilde Historien blive en død og ufrugtbar Viden. Imidlertid er denne Evne lidt farlig, forsaavidt som mange livlige Hoveder ere tilbøielige til at nære sin Indbildningskraft med mange uværdige ja endog usædelige Billeder. Indbildningskraften bør derfor være ren, kydsk. Endvidere udfordres der, at den er tro d. v. s. nøiagtig. Livlige Folk ere desværre tilbøielige til at udsmykke det, som de fortælle, med endel Træk, som nok kunde være hændt, men som imidlertid ikke ved den Leilighed tildrog sig. Dette gjære de da, for at Fortællingen skal blive mere livagtig og tiltrækkende. Indbildningskraft er en inderlig

Forbindelse af Hukommelse og Følelse. Se § 12 anm. 3.

§ 12. Ved at forbinde flere Forestillinger til et Helt og saaledes danne et nyt Billede, kan jeg sommetider danne mig Forestillinger om Gjenstande, som jeg ikke har seet. Saaledes kan jeg forestille mig, hvorledes en historisk Person, for Ex. en Konge eller en Apostel, omtrent har seet ud, naar jeg først har hørt om ham. Endog Væsener, som Ingen har seet, kan jeg paa den Maade udmale mig, for Ex. en Engel. Jeg tænker mig da et vakkert Menneske med Vinger paa. Denne Evne kaldes Phantasi.

Anm. 1. Phantasi kaldes ogsaa skabende Indbildningskraft.

Side 23. ↑

Dette maa dog ikke forstaaes saaledes, som om jeg var istand til virkelig at skabe nye Billeder; thi kun Gud er jo istand til at skabe. Det er kun gamle bekjendte Forestillinger, som jeg sætter sammen paa en ny Maade. Saaledes er jo Billedet af en Engel fremkommet ved at forbinde Forestillingen om et vakkert Menneske med Vingerne af en Fugl. Jeg vil aldrig kunne være istand til for Ex. at forestille mig en ganske ny Slags Farve, som ikke findes i Verden. Dette kan let prøves ved at tage for sig hvilket som helst Phantasibillede og undersøge dets enkelte Dele, saa vil

man se, at hvert enkelt Stykke er bekjendt; kun Sammensætningen er ny.

Anm. 2. Phantasien er en smuk Evne; men den kan dog let misbruges, saa at man opdigter alskens urmelige Ting. I Ungdomstiden lever man især i Phantasieverdnen og skaber sig glimrende Billeder af Storhed og Lykke, hvilke i en senere Alder gjerne forlades. Phantasien og den tro Indbildningskraft have hvert sit Felt. Digtere og Musikere kunne anvende Phantasi, men Historieskrivere have ikke Lov dertil; derimod bør de nok med Livlighed og Friskhed gjengive de historiske Begivenheder.

Anm. 3. Phantasien største Værd er, at Sjælen ved den kan danne sig Billeder af oversandselige Gjenstande for Ex. af en Engel, af Paradiset. Den er da skikket til at vække og nære høiere Følelser. Overhovedet ataar som før sagt, Indbildningskraften meget i Forbindelse med Følelsesevnen. Saaledes fremkalder Musikken, Altertavlen, de hellige Billeder i Kirken religiøse Stemninger. Disse Billeder ere dog aldrig, ligesaa lidt som Følelserne, ganske sande eller paalidelige. Billeddyrkelse. Overtro. Spøgelse. Eventyr.

Anm. 4. I Drømme er Phantasien især virksom og kan da tumle sig, som den vil, fordi

Bevidstheden ikke holder den i Tømme. De indre Billeder synes da livagtigere for os, og Meget indbilde vi os da at se, som kun er i vort Indre, fordi Bevidsthedens Lys da er slukket; paa samme Maade som man om Natten ser Stjerner, fordi Solen da ikke fordunkler dem.

Anm. 5. I Børnenes Lege er Phantasien virksom. De indbilde sig da for et Øieblik, at de foretage sig noget Vigtigt eller Alvorligt, at de for Ex. blive forfulgte og skulle redde sig e. L. Sidsten, Høg og Due, Gjemsel. Der maa paasees, at Legen

Side 24. ↑

ikke bliver lidenskabelig, saa at de i sin Iver anse det for virkeligt Alvor, som i Grunden kun skulde være Spøg. Ved Lege vækkes Liv, Opfindsomhed og Kappelyst hos Børnene. Jo mere Børnene kunne hjælpe sig med ufuldkomne Legesager, des bedre vil Opfindsomheden vækkes; thi hvis Legesagerne ere færdige i Et og Alt, naar Barnet faar dem, for Ex. Huse med Maling og Vinduer o. s. v., saa har Barnet selv ikke stort Mere at gjøre og ingen synderlig Opgave for Phantasien.

§ 13. Begreb. Væsen. Jeg har vist, hvorledes Erkjendelsen skrider fremad fra Anskuelse, der var en Forbindelse af Sandsning og Tænkning, til Forestilling, hvor man uden ydre Sandsning kan tænke sig en Gjenstand, som man engang før har sandset.

Phantasien sætter endog Sjælen istand til at forestille sig Gjenstande, som den aldrig har sandset. Paa Phantasiers Vinger kan jeg svæve langt bort i Tiden og Rummet til forsvundne Aarhundreder, til fjerne Lande. Men endnu er alt det, som jeg saaledes erkjender, blot Billeder, altsaa Tingenes ydre Skin, ikke deres sande Væsen. Men ved Væsen forstaar jeg netop det Egentlige og Rette, det Solide ved Tingene. Havde jeg altsaa ikke andre Evner end de omtalte, saa blev jeg hængende ved det Ydre, Forgjængelige, og trængte ikke ind til Kjernen i Tingene.

§ 14. For at jeg skal trænge ind til Tingens Kjerne og Væsen, maa jeg tage for mig en Mængde Forestillinger af lignende Sort og sammenligne disse. Det, hvori de ligne hinanden, er det Væsentlige; Resten er uvæsentlig. Dette, som forskellige Forestillinger have tilfælles, er det da, jeg fastholder, og hvad jeg saaledes faar, er Begreb. Begreb er altsaa det Fælles i e'n Mangfoldighed af Forestillinger. For Ex. Jeg sammenligner flere Mennesker. A har rødt Haar, B har gult, C har sort. Haarets Farve er uvæsentlig. D kan endogsaa være skaldet, altsaa er Haaret selv uvæsentligt.

Side 25. ↑

Ligesaa er Klædernes Farve, Tungemaalet, Størrelsen uvæsentlige Ting. Det, hvori disse Folk ligne

hinanden, er derimod Besiddelsen af Legeme og en udødelig Sjæl. — Find det Væsentlige og Uvæsentlige i et Hus, en Kirke, et Dyr, en Hund o. s. v.

Anm. Man ser her Nytten af at vænne Børnene til at gjøre Sammenligninger. Læreren bør her lede dem paa Spor ved at stille de Gjenstande nær til hverandre, som skulle sammenlignes. Senere kan man lade Børnene selv udfinde de Gjenstande, hvormed en given Gjenstand kan sammenlignes.

§ 15. Klasser; Arter. Da et Begreb er det Fælles i en Mangfoldighed af Forestillinger, saa omfatter Begrebet altsaa en Mængde, en Klasse af enkelte Forestillinger og saaledes af enkelte Gjenstande. Ved Begrebet Hus kan jeg altsaa tænke paa hvilket som helst enkelt Hus, jeg har seet. Ofte kan et Begreb eller en Klasse omfatte flere Afdelinger. Saaledes kan Hus være enten Vaaningshus eller Pathus eller Udhus o. s. v.. Disse kaldes da Underbegreber (modsat Overbegreber) eller Arter. Find Klasser, Arter og enkelte Forestillinger i Følgende: By, Kirstiania, Residentsstad, Fugl, Næb, Klo, Dyr, Skabning, Slot.

Anm. 1. Man maa ikke forvexle Klasse, Art og Forestilling med det Hele og dets Dele. Dette hører nemlig under Anskuelsen. Se § 7. Saaledes er Næbbet ikke en Art eller en Forestilling under Begrebet Fugl. Hvorledes har det sig i følgende Exempler: Land, Verdensdel, Norge,

Drammen, Normand, Drammenser?

Anm. 2. Ved at

Ordenssandsen udvikles hos Børn, og ved at de Voxne foregaa med et godt Exempel, vækkes Begrebsevnen og Sandsen for Klasser og Arter hos Børnene. I et velordnet Hus er Alt ordnet efter Klasser. „Hver Ting paa sit Sted og til sin Tid“ vil sige saameget som, at Alt som efter sit Begreb hører sammen, ogsaa bliver sat sammen.

§ 16. Kjendemerker. Indhold. Omfang.

Side 26. ↑

Jo flere Gjenstande jeg sammenligner med hverandre, des færre Kjendemerker eller Egenskaber bliver der, som passe paa alle. En Forestilling har uendelig mange Kjendemerker, et Begreb faa, endnu færre et Overbegreb. Man sammenligne Napoleon, Keiser, Menneske. Summen af alle Kjendemerker kaldes Begrebets Indhold. Jo flere Kjendemerker, des større Indhold. Individ.

Men jo færre Kjendemerker et Begreb har, des mindre er det bundet og indskrænket, saa at det følgelig kan omfatte flere Arter eller enkelte Gjenstand. Den Mængde Arter eller enkelte Gjenstand, som et Begreb omfatter, kaldes dets Omfang. Jo større Omfang, des mindre Indhold. Hvad har størsts Omfang (Indhold) af Følgende: Fugl, Høg, Due, Dyr, Norge,

Land, Rusland, St. Petersburg?

Anm. Da Begrebet har saa faa Kjendemærker, følger deraf, at det ikke nøiagtig kan afbildes, som Tilfældet er med en Forestilling. Hvis jeg f. Ex. vilde afbilde Begrebet et Hus, saaledes at det altsaa passede paa alle Huse, saa maatte jeg ikke give det nogen bestemt Farve, ikke nogen bestemt Høide, eller noget bestemt Antal Piber, Vinduer, Etager, Døre. Et Dyr maatte afbildes, saa det hverken blev Fugl eller Fisk eller Insekt eller Firføddet Dyr o. s. v.. Et Billede kan jeg altsaa ikke danne mig af Begrebet. Begreberne siges derfor at være abstrakte. Derimod kan jeg vel danne mig et Tegn, hvorved jeg lader mig nøie med en halv eller ufuldkommen Lighed. I Aviserne staar saaledes aftegnet Dampskibe for at betegne, at disse ere i Gang, uden at der netop menes, at det bestemte Dampskib ser netop saa ud. Ved en Ring kan betegnes Evighed, ved en Due kan betegnes Uskyld. Mange Ord i Talesproget ere blevne til ved et Forsøg paa at efterligne den virkelige Gjenstand ved Lyden, f. Ex. naar jeg udtaler Ordet „Torden“, saa ligner det lidt en virkelig Torden. Ligesaa Hesten „vrinsker“, Koen „brøler“. Man mærke Ordene: blød, haard, barsk, blid, Pige, Gut, Kraft, svag.

Side 27. ↑

§ 17. Definition kaldes Angivelsen af alle de Kjendemærker, som henhøre under et vist Begreb. Tager jeg for mange kjendemærker, da bliver Definitionen for snever; Begrebet faar for lidet Omfang. F. Ex. om jeg vilde sige: En Fugl er et

tobenet Dyr med Vinger og Næb, som bygger Rede i Træerne, da er det sidste Kjendemærke urigtigt, og jeg udelukker derved de Fugle, som ikke bygge Reder i Træer. For vid vilde Definitionen blive, hvis jeg angav for faa Kjendemærker f. Ex.: Fuglen er en Skabning, som kan flyve. Dette vilde ogsaa omfatte Fluer, Flagermus. Begrebet fik for stort omfang.

§ 18. Grund; Følge. Aarsag; Virkning. Begrebsevnen, ved hvilken jeg kan opdage det Væsentlige i Tingene, sætter mig ogsaa i mange Tilfælde istand til at opdage deres Grunde. Thi Tingens Grund er gjerne det Væsentlige, som ikke ligger paa Overfladen, men netop paa Bunden af Tingen. Grunden til, at denne eller hin er et Menneske, er f. Ex. ikke det Uvæsentlige, at han har sort Haar, bruger store Støvler e. L., men netop det Væsentlige, at han har en udødelig Sjæl og et Legeme. I Forbindelse med Grunden og dens Følge staar Aarsag og Virkning. Forskjellen hører nærmere hen under Begrebslæren. Derhen hører ogsaa Anledning, Bevæggrund.

§ 19. Forstanden er især Evnen til at danne sig Begreber af Forestillinger, altsaa udfinde det Væsentlige i Tingene. Den ser altsaa brt fra det ydre, forgjængelige Skin. En uforstqandig Mand kalde vi den f. Ex., som, naar han skal købe et Hus, lader sig blænde af, at det er smukt nymalet, og ikke undersøger, om det ogsaa i Grunden er godt, om det er solid bygget o. s. v..

**Anm. Uforstand spores hos
Mangfoldige, der vurdere Menne-**

Side 28. ↑

skene efter visse udvortes Fortrin, f. Ex. naar den Rige hovmoder sig over den Fattige, naar Adelsmanden foragter den simple Borger, den Hvide Negren. Ordspr. 11, 12.

§ 20. Medens Følelsen og Indbildningskraften ere mere hjertelige, bevægelige, livlige, saa er Forstanden mere kold, rolig, sindig, altsaa af en modsat Beskaffenhed. Ordspr. 17, 27. De skulle derfor opveie hverandre. I Undervisningen maa der iagttages en Ligevægt heri. Dog kan gjerne, efterhvert som Barnet modnes, Forstanden faa nogen Overvægt over de førstnævnte Evner, saledes at man lægger mest Vægt paa de Fag, hvorved den udvikles.

§ 21. I Religionen har Forstanden den Nytte, at den ordner og klarer Forestillingerne, som ellers let vilde blande ind meget Urent og menneskelige Tilsætninger. Heraf sees Nytten af at studere den hellige Skrift, og ikke blive Prædikant blot i Kraft af en indre Lyst og Trang. Se 1 Kor. 14, 19, 20.

B. Dømmekraft.

§ 22. Dømmekraften er Evnen til at anvende Begreber. Naar jeg f. Eks. siger: „Denne Tavle er sort“, saa er

dette en Sætning eller en Dom, hvori jeg anvender Begrebet „sort“ paa Forestillingen „denne Tavle“. Ligesaa naar jeg siger „Hesten kan ikke tale“. Her anvender jeg Begrebet „udygtig til at tale“ paa Begebet „Hest“. Enhver Sætning er en Dom.

§ 23. Dømmekraften er en vigtig Evne og bør altid øves i Forbindelse med Forstanden. Det kan saaledes lidet gavne, om jeg forstaar en Ting nok saa godt, naar jeg læser derom i en Bog, hvis jeg ikke er istand til at anvende Lærdommen i det praktiske Liv. F. Ex. Den, der har lært de 4 Species til Fuldkommenhed, kunde derfor gjerne være ganske raadvild og hjælpeløs, hvis han

Side 29. ↑

kom paa Torvet og skulde handle med en Bonde. Det kunde hænde, at han var uvis om, enten han skulde anvende Addition eller Multiplikation paa dette eller hint Tilfælde. Paa Skolen bør man derfor stadigt ved praktiske Exempler bringe det engang Lærte i Anvendelse. Disse Exempler kan Læreren selv forelægge Eleverne, dels kan han ogsaa lade Eleverne selv udfinde passende Exempler. I sidste Tilfælde vil der være Anledning til at udvikle Elevernes Skjønsheds.

Anm. Rask Dømmekraft anvendt i hurtigt paakommende Tilfælde kaldes Aandsnærværelse. Hermed er Vittighed beslægtet.

§ 24. Forstanden udvikles ved Læsning, theoretisk Tænkning, Undervisning. Dømmekraften udvikles især i det praktiske Liv ved Øvelse, Vane. Sagen er nemlig den, at om vi end studere alle Tingenes Love, alle Regler, saa komme vi aldrig derved til fuld Indsigt i Tingenes Væsen. Der vil hvert Øieblik indtræde nye Tilfælde, som sætte os i nogen Forundring, i det vi ikke strax vide, under hvilken Lov eller hvilket Begreb de høre. Hvad Forstanden ikke fuldkommen kan bringe os til at indse, maa Vanen, som er en anden Natur, give os Lys i, saa at vi med et heldigt Greb strax skjønne, hvad vi bør gjøre. Theori og Praxis.

C. Fornuft.

§ 25. Fornuftig kalder jeg den Mand, som, i hvad han gjør, har Enden, Udgangen for Øie og lader sig lede af Hensyn til den. En forstandig Tyv vil anvende List for at undgaa Opdagelse. Har han tillige Dømmekraft, saa vil han, hvis der tilstøder ham noget Uventet, f. Ex. at Politiet pludselig kommer, i Hastighed finde paa et Raad for at kunne slippe vel ud af Kniben. Men en

Side 30. ↑

fornuftig Tyv vil holde op at stjæle; thi

han vil tænke paa Enden, som jo altid vil blive sørgelig, enten han saa bliver opdaget eller ikke.

§ 26. Bevidstheden om en sidste Ende eller Udgang paa Alt i Verden staar i Forbindelse med Bevidstheden om Gud og hans Verdensstyrelse, med Bevidstheden om os selv som udødelige Væsener. Fornuften er altsaa en Evne til at forestille sig en over Tid og Rum værende Verdensorden, der ogsaa har sine Love.

§ 27. Selvbevidsthed; Gudsbevidsthed. Dyrene have nok Bevidsthed og da tillige Forstand og Dømmekraft. Saaledes kan Ræven vise megen Kløgt og Betænkthed. Den har et Begreb om, at der gives Love i Naturens Rige og ved at betjene sig af disse Love. Men Dyret mangler Selvbevidsthed. Her har vi da det første bestemt Skjelnemærke mellem Menneske og Dyr. Selvbevidstheden er Bevidstheden om, at jeg er den samme gennem alle Tider trods alle Forandringer. Denne Bevidsthed eller Erindring om mig selv er kun mulig derved, at jeg har en evig, uforanderlig Natur, en udødelig Sjæl. — Har jeg Selvbevidsthed, saa har jeg ogsaa Gudsbevidsthed. Disse kunne ikke skilles ad. Min Selvbevidsthed siger mig, at min Sjæl tildels er hævet over alle Timelighedens Omskiftelser, men den siger mig tillige, at jeg er et meget begrændset Væsen. Jeg er mig bevidst, at jeg tillige er afhængig af al denne Timelighed og Sandselighed, og at der

er et andet høiere Væsen, der som mig selv har Selvbevidsthed og er den samme trods alle Timelighedens Omskiftelser, men tillige er Herre over og Skaber af alle disse timelige Ting. Dette Væsen kalder jeg Gud. Da Dyret ikke har Bevidshed om sig selv, har det heller ikke Tro paa Gud.

Side 31. ↑

Anm. De Vanvittige have tabt Selvbevidstheden, indbilde sig at være Konger, Prinsesser e. L.. Forstanden have de ikke altid tabt; thi de kunne ofte være ganske kløgtige.

§: 28. Som sandseligt-aandeligt Væsen er jeg baade hævet over og bundet til Tid og Rum. Vil jeg altsaa ved min Fornuft søge at naa fra det Sandselige til det Oversandselige, fra det Synlige til det Usynlige, saa maa det ske saaledes, at jeg vistnok aldrig ganskeslipper det Sandselige, men betragter det som et Billede paa det Aandelige. Jesu Lignelser. Hele Naturen er som et Gjenskin af Gud. (Se Davids Salmer, f. Ex. den 19de).

Anm. For at kunne gjøre den rette Brug af Fornuften maa man med et sundt, rent og opmærksomt Blik betragte Naturen og anskue den (1 Cor 11, 14). Se § 7.

§ 29. Da det imidlertid er umuligt for Nogen at overskue den hele Natur, saa vil enhver Lignelse, der kun er tagen fra en enkelt Ting i

Naturen, blive en ufuldkommen Aabenbaring af Gud eller det Guddommelige. Derfor siger man, at alle Lignelser halte. Og den menneskelige Erkjendelse, som hernede paa Jorden altid vil være indskrænket til saadanne Enkeltheder, vil blive en „stykkevis“. (1 Cor. 13, 12). Vi kunne blot ufuldkomment hæve os til nogen sand Forstaaelse af det Evige ved jordiske Billeder eller Analogier, hvorfor Apostelen paa samme Sted siger, at vi „se ved et Speil, i en mørk Tale“. Herom Mere i det Følgende.

§ 30. Den fuldkomneste Erkjendelse af Gud saa vi ved ham, som selv er Gudsbilledet, ved Christus, der har aabenbaret Gud i Kjød. Vi ville aldrig selv i Evigheden komme til nogen anden Erkjendelse af Gud end den, som vi kunne faa ved hans Søn, da „Gud selv bor i et Lys, hvortil Ingen kan komme“, og vor Natur altid vil være sandselig-aandelig. Men den Erkjendelse,

Side 32. ↑

vi kunne faa i et andet Liv vil være den, at vi faa se Sønnen, Gudsbilledet Ansigt til Ansigt (1 Cor. 13, 12; 1 Joh. 3, 2).

Anm. Naturen er det uoverskuelige, uendeligt righoldige, men dunkle Gudsbillede. Christus er det klare, samlede. Han er derfor Bindeleddet mellem den usynlige Gud og Verden.

§ 31. Fornuften opnaar sin

Erkjendelse ved Slutninger. En Slutning er f. Ex. denne: Alle Mennesker ere dødelige. Jeg er et Menneske; altsaa er jeg dødelig. Dersom en Slutning skal være sand, maa hver af disse Domme være sand. Hvoraf ved jeg nu, at alle Mennesker ere dødelige? Dels af Erfaringen, idet jeg har seet det i en saa stor Mængde Tilfælde, at jeg maa anse det som en Lov; dels af Skriften, der bestemt vidner, at Alle maa dø (Rom. 5, 12 ff.). Imidlertid kan let en Feil indsnige sig i en saadan Slutning, idet en af Dommene kan være overilet. Siger jeg f. Ex., Alle Hunde kunne gjø. Denne er en Hund; altsaa maa den kunne gjø, — saa er det vel neppe rigtigt, at alle Hunde kunne gjø. Der gives en Hundear, som ikke gjør. — Man maa derfor være i høi Grad varsom med alle Slutninger.

§ 32. Nærmere beseet gaar en Slutning for sig

a) paa den Maade, at man af en hel Mængde Iagttagelser slutter til en almindelig Regel,

b) eller paa den Maade, at naar to Gjenstande ligne hinanden i Meget, man da slutter, at de ogsaa ligne hinanden i andre Henseender.

§ 33. Den første Maade er den i de tidligere Exempler forekommende. Fra at mange Hunde gjø, slutter jeg, rigtignok feilagtigt, at alle Hunde gjø. Den anden Maade finder Sted i følgende Exempel: Gud ligner en jordisk Fader deri, at han elsker, føder, leder sine

Børn.

Side 33. ↑

Deraf slutte vi, at han ogsaa lig en jordisk Fader vil tugte eller straffe dem, naar de ere ulydige.

§ 34. Begge disse Arter Slutninger anvendes gjerne, naar man fra det Synlige eller Jordiske vil slutte til det Usynlige eller Guddommelige. Paa disse Maader har Mennesket søgt ved Betragtningen af jordiske Ting at hæve sig til Indsigt i en høiere Verden og at erkjende Gud og hans Rige. Da vi altid kun erkjende en Del af Naturen, saa bestaar en saadan Fornufts slutning deri, at vi af Delen slutte til det Hele d. v. s. til den hele Sammenhæng og Styrelse i Naturen, til den Aand, den Gud som styrer Alt. Jeg har seet en Del af Menneskeheden Dø. Deraf slutter jeg, at den hele Slægt ma dø. Jeg har seet en Del af Verdenslivet i den Kjærlighed, som Fædre have til sine Børn; deraf slutter jeg mig til, at den hele Verdensstyrelse er en Faderlig Styrelse.

§ 35. Der er ogsaa megen Lighed mellem de jordiske og de himmelske Forholde, hvorfor ogsaa Jesus var saa rig paa Lignelser, ligesom Skriften ellers ved en utallig Mængde billedlige Betegnelser leder Tanken hen paa noget Overjordisk. Men paa samme Tid maa det være klart, at ingen enkelt Del fuldstændigt kan opklare det hele. Derfor maatte Jesus, naar han skulde forklare Himmeriges Rige, bruge

Lignelser fra de mest forskellige Forholde, saasom fra Bryllupper, fra Arbejder i en Vingaard, fra Fiskeri, fra Bading, fra Sæd og Væxt m. m..

Anm. **Det er derfor umuligt at forstaa f. Ex. Betydningen af Jesu Død ved blot at stirre paa et enkelt jordisk Forhold, hvormed det kan have nogen Lighed. Skriften bruger meget forskellige jordiske Forholde for at lede os til et Indblik i en saa uendelig stor og altomfattende Gjerning som Jesu frivillige Offerdød. Snart sammenlignes den med en Gjælds Afbetaling,**

Side 34. ↑

snart med en Lidelse af Straf i Andres Sted, snart med et Hvedekorns Død, hvorved det mangfoldiggjøres, snart med den Død, som En, der har gjort Testamentet, maa lide, for at Arven kan tilfalde de i Testamentet, maa lide, for at Arven kan tilkalde de i Testamente Betænkte m. m.. Først ved at slaa alle disse Dele tilsamme til et Helt vild et kunne lykkes at danne sig et Begreb om Forsoningens hele Væsen og Indhold.

§ 36. Man bør anvende den største Forsigtighed og Nøiagtighed med Slutninger; thi man er altfor tilbøielig til Overilelse. Man slutter ubesindigt; Man slutter ubesindigt fra en enkelt Del uden at tage alle Dele eller Sider med. Derved opstaar al den Ensidighed, hvoraf Samfundet til alle Tider har lidt. Hertil kommer Lidenskab, som tager den sløvede Fornuft i sin Tjeneste. Religiøs og politisk Fanatisme beror altid paa falske Slutninger. Saaledes for

at nævne kun et Exempel: Jøderne have korsfæstet Christus. Denne Forbrydelse bør straffes. Altsaa bør alle Jøder førfølges. Denne falske Slutning har ligget til Grund for de mange Jødeforfølgelser.

§ 37. Mennesket havde før Syndefaldet vistnok Evne til at tyde Naturens Billedsprog og se Skaberens i det Skabte. Det behøvede da ingen anden Aabenbaring. Men ved Synden fordunkledes denne Evne. Det kunde ikke se det Hele i Naturens Dele, fortabede sig i det enkelte ufuldkomne Billede af Gud og henfaldt til Billeddyrkelse, Afgudsdyrkelse. Derved kom Lidenskaber og alskens Laster op. Kun paa Kunstens og Videnskabens Omraade bevaredes endnu Glimt af det oprindelige Lys i Fornuften (Homer, Sophokles, Phidias, Sokrates, Plato). Dette Lys kunde dog ikke frelse Sjælen. Gud maatte selv give Mennesket Lyset i en ny Aabenbaring, der maa annammes ved Troen. Fornuften og Troen maa da møde hinanden paa Halvveien. Dette finder Sted, naar Paulus bruger Ord „slutte“. (Rom. 3, 28; 8, 18).

Side 35. ↑

§ 38. Selvbevidstheden og Gudsbevidstheden fremkalder ogsaa Bevidstheden om og Sandheden for andre Sjæle og ligger til Grund for Næstekjærligheden. Saalænge Lidenskaben raader, er det umuligt, at der kan opstaa nogen virkelig Kjærlighed til Næsten. Mennesket

elsker og beundrer kun sig selv. Næstekjærligheden fremkommer derimod paa Grundlag af den Almenaand, som fylder Bevidsthedslivet. Se § 2 Anm.. Faar jeg nemlig først Øie paa Guds billedet i mig selv, saa faar jeg ogsaa Øie paa det hos Andre. Jeg kan da elske dette Guds billede i dem. Jeg faar Sympathi for dem, kan sætte mig levende ind i deres Sted, tage inderligt Del i deres Ve og Vel; thi jeg skjønner, at der hos dem er Noget, som kan være værdt at elske, at beskytte eller at hjælpe frem.

Anm. 1. Har jeg først Sands for det Skjønne, det Gode og det Sande, og vil hjælpe det frem til Seier i Verden, saa maa jeg opsøge det der, hvor det allerede har taget sin Begyndelse, nemlig i det Aandens Samfund, hvori Menneskene og da især de Christne af Gud selv ere forenede. Guds Rige, Kirken.

Anm. 2. Den christelige Næstekjærlighed og Broderkjærlighed maa ikke, som ofte sker, opfattes som noget ganske Andet, end den naturlige Medfølelse med Mennesker eller Kjærligheden til kjødelige Brødre, Søstre, Forældre. Det er det samme naturlige Stof (Raastof) i begge. Se Første Afsnit § 10. Men den sidste Kjræighed er ved Gjenfødslen og den vakte høiere Almenbevidsthed rensat og udvidet til christelig Kjærlighed.

Tredie Afsnit.

Villielivet.

§ 1. Naar en Fjer bevæger sig i Luften, saa drives den af Vinden i den Retning og med den Hurtighed, som Vinden har. Naar en Plante voxer, saa sker dette ligele-

Side 36. ↑

des i en uvilkaarlig Retning efter en bestemt Drift. Med et Dyr gjælder det Samme. En sulten Hund drives af Hungeren og kan ikke lade være at spise, hvis den ser Mad. Det skulde da være, at en endnu stærkere Følelse beherskede den, f. Ex. Frygten for Herren, der staar ved Siden med en Kjæp og forbyder den at tage Noget.

Anm. Dyrene kunne saaledes tæmmes, dresseres, idet man paa kunstig Maade fremkalder visse Følelser eller Drifter, der ere stærkere end de naturlige, og som de derfor uvilkaarligt adlyde.

§ 2. Med Mennesket forholder det sig derimod anderledes. Da dets Sjæl i en vis Henseende er hævet over Tid og Rum, er den ogsaa hævet over Sandselighedens Love. Man kan derfor aldrig med fuld Sikkerhed efter nogensomhelst Lov beregne, hvad en Person vil gjøre. Han er ikke nødt til at handle efter sine sanselige Drifter, men er fri og kan bestemme sig selv. Denne frie Selvbestemmelse kaldes fri Villie, Valgfrihed.

Anm. 1. Paa den fri Villie beror Samvittighed og Ansvar. Et Dyr har ingen Samvittighed, intet Ansvar; thi det er altid nødt til at handle efter den Drift, som til enhver Tid er stærkest.

Anm. 2. Samvittigheden er, som man strax indser, nøie forbunden med Selvbevidstheden. Idet jeg kjender mig selv som den samme Person gjennem Tiderne, kan jeg ogsaa idag være ansvarlig for, hvad jeg har gjort igaar eller endog for lang Tid siden.

Anm. 3. Eiendom, Slaveri. Da Mennesket er en fri Personlighed, kan det have Eiendom over jordiske Gjenstande, Jorder, Huse, Planter, Dyr. Men det kan ikke selv blive Nogens Eiendom. Derfor er Slaveri vistnok urigtigt; thi det beror paa en Miskjendelse af Menneskets Værd og Ret.

Anm. 4. Guds billedets egen evige Natur kræver, at det ikke bliver virkeliggjort blot ifølge en nødvendig Naturlov, men ifølge Aandens frie Valg. Der vilde ellers intet Guds billede fremkomme.

§ 3. Da Sjælen paa den anden Side dog ogsaa er

Side 37. ↑

et til Sandseligheden bundet Væsen, kan den aldrig blive ganske ligegyldig for Drifterne og deres Love. Enhver vil altid tilsidst lade sig lede af de stærkeste Drifter. Men Forskjellen mellem Mennesket og Dyret bestaar deri, at det sidste ingen Raadighed har over disse Drifter, medens Mennesket har Frihed til at fremkalde og nære en enkelt Drift, saa at den derved bliver

stærkere end de andre og saa tilsidst gaar over til Beslutning og Handling .

§ 4. Menneskets Frihed bestaar altsaa deri, at det frit kan hengive sig til den ene eller den anden af de i Sjælen værende sandselige eller aandelige Tilskyndelser. Den Tilskyndelse, som tilsidst bliver stærkest og gaar af med Seieren, bliver da Drivfjeder, Bevæggrund, Motiv til Beslutning.

§ 5. Hvis et Menneske ingen høiere og bedre Drifter føler i sig, men kun sandselige eller slette, eller ialfald disse første ere saa svage, at de neppe mærkes, saa vil det ikke kunne gjøre nogen god Drift til Drivfjeder, kan da heller ikke fatte nogen god Beslutning. Dets frie Villie er da bleven bunden. Mennesket er bleven en Træl under Synden og kan ikke blive fri igjen, førend Gud ved Gjenfødselen kan fremkalde gode, hellige Drifter, der kunne blive Drivfjedre til gode Beslutninger.

Anm. Arvesynden. Hele Slægter kunne opkomme, hvor alle gode Drifter ere næsten spurløst forsvundne, og det er baade en bibelsk Sandhed og en Erfaring, at hos alle er af Naturen den onde Drift fremherskende. Statistiken viser, at Forbrydelser nedarves, at hele store Samfundslag ligge saaledes bundne i onde Tilbøieligheder, der forplantes ved slette Exempler o. s. v.

§ 6. Naar en Flerhed af Tilbøieligheder opstige i Sjælen, kan

denne anstille en Sammenligning mellem disse, før den træffer noget Valg. Denne Sammenligning kaldes Overveielse. Valget indtræder gjerne i et

Side 38. ↑

bestemt Øieblik og da indtræder der en Beslutning, et Forsæt. Der mangler da kun en Anledning for at Forsættet kan gaa over til Handling eller Gjerning.

§ 7. Beslutningens Øieblik er saare skjæbnesvangert for Sjælen. Det er nemlig i et saadant Nu, at Sjælen bestemmer sig selv for Ondt eller Godt. Det kan dog her komme an paa Overveielsens Varighed og Klarhed. Har jeg valgt det Onde efter langvarig og fuldt bevidst Overveielse, da er vistnok det Forfærdeligste skeet, som maaske aldrig kan gjenoprettes. Har jeg derimod valgt det Onde efter en kort og uklar Overveielse, kan Skaden maaske lettere oprettes.

Skrøbelighedssynd.

Ondskabssynd. Forhærdelse.

§ 8. Naar en Beslutning, den være ond eller god, faar Anledning til at overgaa i Handling, vil en saadan Handling virke tilbage paa Villien selv, saaledes at Sjælen føler sig stærkere bundet til det engang Besluttede.

Anm. Her sees det Gavnligt i at have en Øvrighed og et sædeligt Samfundsliv, hvor man har Skræk for eller føler Skam ved at lade de onde Tanker faa Udbrud i Handlinger. Den

offentlige Sædelighed kan ikke hindre, at der fattes synige Beslutninger, men vel noget hindre, at disse komme frem i aabenbare grove Laster. Rom. 13, 1 ff. 2 Thess. 2, 7.

§ 9. Paa den anden Side er det gavnligt, at Alt, hvad der er godt, ikke blot kommer til Tanke eller Forsæt, men gives Anledning til fuld Udførelse i Handling. Dette har Betydning for Opdragelsen. Ved enhver Examination vil det være godt, at Læreren ikke blot forvisser sig om, at Barnet har anvendt tilbørlig Flid paa sine Fag, men at det ogsaa gives Adgang til udførligt og i et godt Sprog at gjøre Rede for, hvad det har tilegnet sig. Det samme gjælder Fag som Musik, Tegning, Regning. En Regneopgave bør ikke udføres halvt og ufuld-

Side 39. ↑

stændigt, idet Læreren tror, at Eleven har forstaaet Regelen og kan regne Stykket. Det Bedste vil være, at Eleven tilholdes at regne Stykket helt til Ende.

§ 10. Vistnok er Forsættet det, hvorefter man skal dømmes. Men dette kan let give Anledning til et Selvbedrag, saa at man nøler med at skride til Handling, idet man mener, at Forsættet alene er en saa god Ting. Men et Forsæt, som ikke strax bliver til Handling, er ofte kun en Indbildning. Derfor siges der med Rette: „Veien til Helvede er brolagt med gode Forsætter“.

§ 11. Naar Livet i Gud kun

opfattes af vor Følelse eller Erkjendelse, bliver det nok et smukt Billede, som staar for vort indre Øie, men det bliver ikke vor Eiendom eller vort Mærke. Dette sker først ved den frie Villie, hvorved vi bestemme os selv. Billedet bliver ved den hellige Beslutning indtrykt i vor Natur og vil da gjenspeile sig i hele vor Færd, i vore Tanker, Ord og Gjæringer. (Matth. 5. 16. Luk. 11, 34 f.).

§ 12. Naar Billedet saaledes indpræges i vore Tanker, saa bliver det nærmest vor egen Eiendom og omskaber vort indre Væsen. Indpræges det i vore Ord, saa bliver det mere tilgjængeligt for Andre, bliver et Gode for de Mennesker, blandt hvilke vi færdes. Indpræges det i vore Gjæringer, saa meddelelser det sig derved til den sandselige Natur.

Anm. Christdommen er en kultiverende Magt, som paatrykker den hele ydre Natur sit Stempel. Overalt, hvor Jorden opdyrkes, Huse, Byer og Veie anlægges, Skibe fare frem, Handel, Industri, Kunst og Oplysning udbreder sig i Christdommens Aand, der vil megen Raahed og Vildskab hæmmes, det Nøgne vil overdækkes, Sæderne ville formildes, jævne og fredelige Sysler ville faa Indgang, Alt under Lovenes og den gode Samfundsands Beskyttelse.

Side 40. ↑

Slutning.

A. Tilbageblik.

§ 1. Se vi tilbage paa det tidligere Udviklede, saa viser det sig, at Sjælen som skabt i Guds Billede har sin Historie, hvori dens forskjellige Evner eller Anlæg dels samtidigt dels efter hverandre komme til at udfolde sig.

Først mærke vi de uvilkaarlige Livsrørelser, hvor dels Legemet dels Aanden tilfører Sjælen de Elementer, hvoraf et Guds-Billede kan dannes.

Dernæst mærke vi Erkjendelseslivet, hvor disse Elementer forenes i Bevidstheden, saa at Guds billedet efterhaanden fremstiller sig klart og sandt for Sjælens indre Syn. Ved Bevidstheden bringes Aanden ind i Naturen.

Endelig mærke vi Villien, der har den Bestemmelse at afprøge dette Guds billede i Menneskets indre og ydre Forhold, i Tanker, Ord og Gjerninger.

Anm. 1. Hvorledes dette af Gud bestemte Anlæg er bleven grundigen forstyrret ved Syndefaldet, hvorved netop de ædleste Evner, Fornuften og Villien, er blevne saa svækkede og lammede, at de have tabt sin væsentlig Kraft til at løse den store Opgave, er leilighedsvis antydet, men hører dog fornemmelig hjemme i Religionslæren, hvor det da ogsaa med større Udførlighed maa paavises, hvorledes ved Christendommen en Gjenoprettelse af Guds billedet i Mennesket kan finde Sted.

Anm. 2. Mellem de uvilkaarlige Livsrørelser og det bevidste, frie Sjæleliv findes der en stadig Vexelvirkning saaledes, at ligesom de første paavirke det sidste som Vane eller Stemning eller ved Lidenskaberne

fordunkle det, saaledes vil en stadig gjentaget Tanke eller Beslutning tilsidt blive en ubevidst Vane. Det første Skridt paa en Spadseretur er jeg nok fuldt bevidst; men har jeg gaaet nogle Skridt, fortsætter jeg Marschen ubevidst og kan, idet jeg gaar, tænke paa ganske andre Ting end paa mine Bens Bevægelse. Nævn andre Exempler paa Saadant.

Side 41. ↑

B. Temperament, Talent, Karakter.

§ 2. Der gives ikke to Blade paa et Træ, som ere hinanden fuldkommen lige. End større Forskjel er der mellem Menneskene indbyrdes, trods den vilkaarlige og uvilkaarlige Efterlignelseslyst, som besjæle dem. Forskjellen beror paa visse Særegenheder, dels medfødte dels erhvervede, der forefindes hos hver Enkelt og som neppe nogensinde endog i Evigheden ganske forlade ham.

§ 3. Temperament. Ved Temperament forstaaes en vis især fra den legemlige Natur stammende Overvægt af visse Følelser eller Drifter hos det ene Menneske fremfor hos det andet. Man skiller mellem 4 saadanne.

a) Det sangvinske T. Dette forekommer især hos Mennesker med let og livlig legemlig Natur og da især hos Børn og unge Mennesker, men kan ogsaa være et Særkjende hos Enkelte for hele Livet. En Sangviniker ser Alting fra den lyse Side, har gjerne gode

Forhaabninger for Fremtiden. Vistnok kan han ofte, naar han skuffes, for en Tid blive ganske fortvivlet; men der skal ikke Stort til, før han atter bliver i bedste Lune. Han søger gjerne Selskab og gjerne Tillid til Andre.

b) Det melankolske T. findes især hos svagelige tungtblodige Mennekser. Det er ganske modsat det sangvinske. Melankolikeren tager Livet mørkt og tungt, henfalder gjerne til Mishaab om Fremtiden, har liden Tillid til Medmenneskene og foretrækker derfor gjerne Ensomhed.

c) Det koleriske T. Det koleriske Temperament findes især hos Folk med en kraftig Legemsbygning og en fyrig Aand. Kolerikeren har stor Drift til Handling, til at foretage Reformer og indgribende Forandringer og betænker sig ikke længe, før han begynder at iværksætte sine Planer. Dette Temperament er især raa-

Side 42. ↑

dende hos unge Mænd i deres kraftige Alder, men er ogsaa eiendommeligt for særegne Individier, ja kan endog være kjendeligt hos visse Folkeslag f.Ex. Franskmændene.

d) Det phlegmatiske T. udmærker sig ved sin Rolighed og Betænksomhed. Det beror ogsaa meget ofte paa visse legemlige Eiendommeligheder, men kan ogsaa være kjendeligt hos visse Folkefærd, f. Ex. Engelskmænd, Hollændere. Hvad Alderen angaar, da mærker man det

mest hos gamle Folk, hvis stærke og vexlende Følelsesliv er afstumpet med Aarene. Phlegmatikeren er gjerne et Vanemenneske og hans Liv regelmæssigt og ensformigt.

Anm. 1. Et Temperament forekommer iøvrigt næsten aldrig hos Nogen fuldkommen rent. Det sangvinske Temperament kan ofte i større og mindre Grad være blandet med det koleriske, det melankolske med de phlegmatiske e. l..

Anm. 2. Alle disse Temperamenter staa Guds Rige lige nær. Hvert har sine Fortrin og sine Mangler. Er Kolerikeren ivrig og virksom, saa bliver han ogsaa let heftig og herskesyg. Har Melankolikeren en naturlig Dragelse bort fra denne Jord, der kun forekommer ham som en Jammerdal, saa har han paa den anden Side Vanskelighed for at komme til Troens Glæde og Frimodighed o. s. v..

Anm. 3. Hvilket Temperament eller hvilken Temperamentsblanding er især at spore hos Apostelen Johannes? hos Simon Petrus? hos Johannes den Døber? hos Paulus? hos Thomas? hos Herren selv?

§ 4. Talent. Matth. 25, 14 ff. Ved et Talent forstaaes et mere end almindeligt gunstigt Anlæg for en vis Kunst eller Videnskab eller praktisk Syssel. Det er især Erkjendelseslivet, som det her gjælder. Hos Nogle kan det være den tørre Forstand, som er klarest og mest udviklet. Hos Andre kan det være Indbildningskraften, hos atter Andre Hukommelsen. Praktiske Folk tiltrænge især en udviklet Dømmekraft, og hos Enkelte kan denne være saa

stor, at de maa siges at besidde Talent. Skjønhedssandsen kan

Side 43. ↑

være et Talent hos Digtere og Kunstnere. Der tales om militært, administrativt Talent. Talentet er vistnok medfødt, men voxer dog ved, at Evnen dyrkes og øves. Et særdeles stort Talent i en eller anden Retning kaldes Geni. Et Geni pleier gjerne at gjøre nye Opdgørelser og at bringe det Fag, han giver sig af med, et Skridt videre frem. Saadanne Genier vare Luther, Mozart, Napoleon.

En Forbindelse mellem Temperament og Talent findes vistnok. De fleste Kunstnere have et sangvinsk Temperament. En Koleriker kan have militært Talent, men en Melankoliker kan neppe blive nogen dygtig Feltherre.

§ 5. Karakter. Vi have i Tredie Afsnit seet, hvorledes Villien paatrykker Sjælen et vist Præg, fordelagtigt eller ufordelagtigt, eftersom gode eller slette Indflydelser faa Overhaand. Hvis dette Præg faar en Varighed udover hele Livet eller et større Tidsrum af Livet, saa kaldes det Karakter. Man siger saaledes om den eller den, at han besidder en ren Karakter, en høisindet Karakter, en lumpen, falsk Karakter. Den, hvis Beslutningsevne er sløvet ved Forsætter, som aldrig komme til alvorlig Udførelse, faar efterhaanden en svag Karakter. Den, som ikke har Mod eller Kraft til at fastholde en Beslutning, faar en vankelmødig

Karakter o. s. v..

Anm. Store Talenter kunne ofte have en svag Karakter, lide af Forfængelighed e. L..

C. Et Fremblik.

§ 6. Vort Liv her paa Jorden vil, dersom det er ret for Gud, bestaa i en stadig Udvikling af vore gode Anlæg ved Naademidlernes Brug, ved Eftertanke og Arbeide, saaledes at Guds billedet mere og mere indpræges i os, eller som Skriften siger, at Christus faar Dannelse, Skikkelse i os. Paa samme Tid ville vi søge atbekjæmpe vore Lidenskaber. Dette Liv vil være en stadig Kamp, som nok kan

Side 44. ↑

lykkes og føres ud til Seier, men ikke uden Vanskelighed og med Nød og Neppe. Thi netop de høieste Evner, som skulde staa til vor Raadighed for at overvinde det Onde i vor Natur og i den Verden, hvori vi leve, ere saa svækkede, at de ikke længere i og for sig kunne hjælpe os. Vor medfødte Fornuft og gode Villie ere dertil utjenlige. Vistnok have vi faaet en ny Aand og et nyt Liv i Troen og Gjenfødselen. Men skjønt disse Kræfter vistnok ere tilstrækkelige, saa ere de dog ikke af den Beskaffenhed, at de skjænke os en let

og rask Seier. Der er nemlig, som vi have seet, ingen fuld Overensstemmelse mellem Enhvers Tro og hans Fornuft. Troen holder sig til det Usynlige, men vil have Vanskelighed for at finde sig vel hjemme i den synlige Verden. Fornuften holder sig til det Synlige og søger derfra at slutte til det Usynlige; men den vil have Møie med at gjøre en saadan Slutning. Om end Troen og Fornuften kunne mødes paa Halvveien, saa hjælper dette dog ikke fuldkommen; thi der er Meget i Troen, som endnu forekommer vor Fornuft ubegribeligt, Meget i Aabenbaringen, som vi endnu slet ikke kunne forlige med, hvad vore jordiske Øine se. Vi leve altsaa hernede i en vanskelig Verden. Der er en Strid mellem vor lavere, sandselige Natur og den høiere. Hin kræver Lykke, Nydelse, Fred. Denne fordrer Hellighed, Renhed. Kun tildels i lysere, skjønnere Øieblikke, f. Ex. naar vi høre en rigtig deilig Musik eller vi samles med vore Kjære efter lang Adskillelse eller vi i Guds Hus kunne faa ligesom en Forsmag paa den tilkommende Herlighed, kan denne Lyksalighed og Renhed smelte sammen i vort Hjerte. Men saadanne Øieblikke ere sjeldne og flygtige. Under det daglige Livs Møisommelighed, Tørhed og Bitterhed føle vi altfor meget, at det at gjøre Guds Villie kuns i liden Grad er noget Behageligt.

Side 45. ↑

Vi har derfor et Haab om en høiere

Tilværelse, hvor Hellighed og Lykke fuldkommen forenes. Denne Forening er kun mulig da, naar hele vor Natur er forandret, naar der er skabt en ny Himmel og en ny Jord, hvor Retfærdighed bor, og hvor vi da ogsaa have faaet en ny høiere og renere legemlig Natur, som ikke ved Lidenskaben fordunkler det bedre Liv i os, og naar Tro og Fornuft fuldkommen forenes, idet Troen gaar over i Beskuelse d. v. s. det Sandselige og det Aandelige blive Et. Se Indl. § 9..

Christus, det sande Guds billede, vil da faa fuldkommen Skikkelse i de Troende (2 Cor. 3. 2). Dette vil dog ikke udslette enhver Enkelts særegne Temperament, Talent eller Karakter. Tvertimod vil det bidrage til den himmelske Herligheds Rigdom, at Gud har givet Sjælene forskellige Gaver og Anlæg, som de i al Evighed ville beholde.

Side 46. ↑

Indhold.

Forord.	Side
1	
Indledning.	
A. Forberedende Bemærkninger	Side
5	
B. Hvad Sjælen er	Side

7

Første Afsnit.

De uvilkaarlige Livsrørelser	Side
10	
A. De sandselige Livsrørelser	Side
10	
B. De aandelige Livsrørelser	Side
13	
C. Vane	Side
15	

Andet Afsnit.

Erkjendelseslivet	Side
17	
A. Forstand	Side
19	
B. Dømmekraft	Side
29	
C. Fornuft	Side
30	

Tredie Afsnit.

Villielivet	Side
36	

Slutning.

A. Tilbageblik	Side
41	
B. Temperament, Talent, Karakter	
42	
C. Et Fremblik	Side
44	

Side 47. ↑

